

Ett förändrat närområde– Betydelsen av ryska informationskampanjer i Sverige och Baltikum

Johan Eellend och Ulrik Franke

Informationskrigföring är en viktig del av moderna krig och konflikter. Ryssland spelar en nyckelroll i denna utveckling, vilket kriget i östra Ukraina visar. Även Sverige påverkas av informationskrigföring, men den fulla innebörden står inte alltid klar för oss. Det är lätt att rycka på axlarna när den svenska försvarsmakten görs till åtlöje i rysk statskontrollerad TV – och kortsiktigt påverkas inte heller den svenska opinionen av sådana kampanjer. Men när samma budskap når de baltiska staterna undergrävs förtroendet för Sveriges förmåga att bidra till säkerhet i Östersjöområdet.

En analys som ensidigt fokuserar på Sveriges säkerhet riskerar att missa skogen för alla träd. Därför bör vi studera Östersjöområdet som en helhet. Detta blir än viktigare i ljuset av att Ryssland genom sin informationskrigföring strävar efter att skapa splittring mellan Europas länder, liksom mellan Europa och USA. Därför är det angeläget att fråga sig hur Sverige och vårt närområde påverkas av det ryska informationskriget. Hur används Sverige för att påverka andra stater, institutioner och organisationer, värden och idéer? Hur kan vi skydda oss från att bli utnyttjade i framtiden?

RYSK INFORMATIONSKRIGFÖRING

I Ryssland betraktas informationskrigföring inte bara som ett ansvar för de väpnade styrkorna, utan som en strategiskt prioriterad fråga som kräver koordinering mellan många myndigheter, säkerhets- och underrättelsetjänster samt medier. Den ryska definitionen av informationskrigföring omfattar både tekniska aspekter (som cyberkrigföring) och påverkansoperationer (psykologisk krigföring). I officiella dokument, exempelvis "Konceptuella synpunkter på de väpnade styrkornas verksamhet på informationsarenan" (vår översättning av den ryska orginaltiteln Концептуальные взгляды на деятельность Вооруженных Сил Российской Федерации в информационном пространстве), betraktas dessa båda som kompletterande delar av samma helhet. Medan psykologiska operationer kan skapa förvirring eller flytta fokus så att människor inte tar del av viss information kan cyberkrigföring istället förhindra informationsspridning genom att

blockera internetsidor, mobiloperatörer och annan digital infrastruktur.

Enligt ryska militärteoretiker som Charis Saifetdinov bedrivs informationskrigföring kontinuerligt i såväl fredstid som i krig. I fredstid kan detta till exempel innebära att utländska politiker misskrediteras i media och att budskap skickas genom aggressivt uppträdande med stridsflyg eller tal om den ryska kärnvapenförmågan. I krigstid kan det istället innebära att kritisk infrastruktur som radio, tv och mobiloperatörer slås ut eller tas över, som skedde på Krim. I både krigstid och fredstid används därmed en mängd olika metoder och arenor samtidigt för att nå ett och samma mål. Dessa mål kan till exempel vara att passivisera försvarsmakten i ett annat land, som skedde med de ukrainska förbanden på Krim, eller att etablera narrativ, som att de rysktalande i Baltikum är diskriminerade och utsatta för fara.

Geopolitiskt strävar Ryssland efter att splittra och försvaga västvärldens enighet och beslutsfattareförmåga och att underminera EU:s och Natos handlingskraft och anseende. I Sveriges närområde försöker Ryssland isolera de baltiska staterna genom att framställa dem som politiskt omogna bråkstakar och omöjliga att försvara militärt. Målet är också att försvaga dem och att därigenom kunna använda dem som redskap i Rysslands strävan att få inflytande över EU och Nato. De budskap och nyheter som presenteras kan bygga på verkliga händelser, vara framprovocerade eller helt enkelt påhittade. Syftet varierar mellan att skapa en omedelbar reaktion och att skapa ett långsiktigt narrativ.

Rysk informationskrigföring är också starkt politiserad och sätter likhetstecken mellan den ryska statens och den sittande regimens intressen. Bland dess drivkrafter finns en föreställning om världen som ett nollsummespel där globaliseringen utgör ett problem för Rysslands säkerhet, och där västvärlden är teknologiskt överlägset Ryssland.

Den ryska informationskrigföringen har också en nationell kontext med en klangbotten även utanför landets gränser. Ryska medier har ett starkt inflytande i stora delar av före detta Sovjetunionen, där ryskproducerade nyheter, underhållning och drama dominerar medieutbudet. Lokalt producerad media i dessa länder reproducerar ofta nyheter, bilder och programformat från Ryssland. Detta skapar en inkluderande känsla hos publiken och en alienation mot andra format och berättelser. I denna kontext kan den ryska informationskrigföringen skapa berättelser som rör Sverige men som blir svårbegripliga för en svensk eller västerländsk publik, samtidigt som de har en påtaglig betydelse för hemmapubliken. Utmålandet av Carl Bildt som Poltava-revanschist i den statliga TV-kanalen Rossija 1 i december 2013 är ett bra exempel. Slaget vid Poltava 1709 väcker mycket starkare känslor i Ryssland än i Sverige. Stämpeln passar också det ryska narrativet om att Sverige försöker återta sin roll som stormakt i Östersjöområdet, trots att sådana tankar inte har stöd i vare sig svensk media eller den allmänna opinionen.

DET MODERNA MEDIELANDSKAPET

Idag kan inte ens auktoritära regimer kontrollera medielandskapet på samma sätt som i Sovjetunionen. De etablerade mediernas nyhetsflöde samverkar med ett snabbföränderligt landskap av sociala medier och användargenererat innehåll. Det har skett ett paradigmskifte från envägskommunikation till tvåvägskommunikation, där alla – åtminstone i teorin – kan vara sändare och mottagare på samma gång. Medan kalla krigets nyhetsagenda sattes av ett fåtal är nyhetsagendan i informationssamhället mer fragmenterad och kollektivt skapad. Idag får allt fler

sin nyhetskonsumtion från sociala medier och det är också genom länknings därifrån som etablerade medier får en stor del av sin webbttrafik. Som en konsekvens av detta läser vi inte längre vad redaktören för *Pravda* eller *Dagens Nyheter* bestämmer, utan vad våra ”vänner” på sociala medier rekommenderar. Dessa medier är också konstruerade för att ge bekräftelse åt avsändaren snarare än att bara sprida nyheten, vilket påverkar det sätt på vilket nyheter skickas, tas emot och skickas vidare. Polariserade ämnen som politik tenderar också att dela användarna på sociala medier som Twitter, vilket skapar bubblor eller ekokammare av likasinnade, där medlemmarna mestadels konsumerar nyheter som bekräftar deras åsikter.

Inte oväntat har detta medielandskap betydelse för ryska påverkansoperationer och deras räckvidd utanför landets gränser. Ett exempel är avslöjandet att hundratals personer på det numera beryktade företaget *Internet issledovanija* i St. Petersburg dygnet runt producerar påhittade bloggar och kommentarer på nyhetssidor. De internationella upplagorna av rysk statskontrollerad media såsom RT och Sputnik News skapar också ekokammare i linje med den ryska utrikespolitiken, där alla kan gå in och bidra.

RYSSLANDS MÅL

Ryssland utnyttjar skickligt svagheter i det västerländska samhället och dess medier. Snabb nyhetsrapportering och slimmade redaktioner med hela världen som bevakningsområde skapar tillsammans med inflytandet från sociala medier goda förutsättningar för desinformation. Kremls narrativ är inte nödvändigtvis skapade för att övertyga, utan snarare för att sälja in idén om att Kreml-perspektivet också måste beaktas av den som vill vara objektiv. Därtill erbjuder ryska medier en bred uppsättning av olika perspektiv och förklaringar som skapar förvirring och håller publiken upptagen med att försöka tolka nonsens. En sådan avledande manöver är de överdrivna historierna om nynazism i Kiev i samband med den ryska annekteringen av Krim, vilket fick många västerländska medier och politiker att skifta fokus från Rysslands brott mot internationell rätt.

I sådana narrativ saknar sanningsbegreppet betydelse och är inte något som behöver bevisas. Den världsbild som torgförs är i sig själv ett postmodernt budskap om relativiserad sanning. Avsikten är att göra mediepubliken uppgiven och förvirrad. Till och med när korrekt information faktiskt sprids så riskerar den i sin tur att väcka misstankar om partiskhet och dolda agendor. Sanningen hinner sällan ifatt lögnen, men inte ens när den gör det försvinner den negativa effekten av att falsk information har varit i omlopp, noterade filosofen Robert Nozick i boken *The Nature of Rationality*. Genom att erodera sanningsbegreppet har Kreml lyckats omvandla det pluralistiska medielandskapet, som borde varit dess värsta fiende, till ett postmodernt och lydigt redskap. Skvaller och lögnen kan spridas i trygg förvisning om att även om de en dag avslöjas så har de ändå hunnit få önskad effekt.

EN PÅVERKANSOPERATION I PRAKTIKEN

Många av de mekanismer och intentioner som diskuteras ovan kan illustreras genom den underrättelseoperation som genomfördes i Stockholms skärgård 2014. Larret om en misstänkt ubåt i skärgården, i kombination med bristande information, fick medier att ta fram exempel från jakten på okända ubåtar under 1980- och 1990-talen. Detta medförde att operationen framställdes i en historisk kontext av kallt krig, och inte i förhållande till Rysslands nutida projicering av makt, den ökade spänningen i Östersjöområdet eller pågående påverkansoperationer.

Till skillnad från hur Sovjetunionen agerade under kalla kriget kommenterade Ryssland dessa händelser när de blivit kända och förlöjligade det svenska försvaret. Ryssland spred hypotesen att det var en nederländsk ubåt som kränkte svenskt vatten, även om den historien var lätt att både kontrollera och avfärda. Kombinationen av traditionella och sociala medier, en förmodad ubåt, och Försvarmaktens uttalanden väckte på ett framgångsrikt sätt liv i gamla berättelser. Resultatet blev att svenska samhällsdebattörer i stort reagerade på samma sätt och enligt samma åsiktslinjer

som under kalla kriget. Nyheten fick desto större betydelse i de baltiska staterna, där den accentuerade och spelade på den befintliga misstron mot den svenska riksdagens solidaritetsdeklaration från 2009: ”Sverige kommer inte att förhålla sig passivt om en katastrof eller angrepp skulle drabba ett annat EU-medlemsland eller nordiskt land ... Vårt land ska därför kunna ge och ta emot stöd såväl civilt som militärt.” Ryska källor betonade den svenska oförmågan att försvara det egna territorialvattnet och antydde därmed också en oförmåga att motstå ryska påtryckningar eller ge hjälp till de baltiska staterna. Operationen sammanföll också med en diplomatisk kampanj där Finland, med både morot och piska, varnades för att stärka sitt försvarssamarbete med Sverige eller Nato.

Temat svensk ubåtsparanoia väcktes åter till liv under sommaren 2015, när nyheten om en förlist främmande ubåt på svenskt vatten spred sig i medierna. Även om denna historia snabbt avfärdades som en nyhetsanka av både bloggare och den svenska marinen som konstaterade att det rörde sig om en ubåt från första världskriget, så nådde det ryska förlöjligandenarrativet ändå sitt mål: ytterligare en nojig ubåtshistoria som urholkar allvaret i framtida larm.

VAD KAN GÖRAS?

Alla parter i krig och konflikter har alltid försökt att nyttja och kontrollera information. I det moderna medielandskapet har denna faktor bara ökat i betydelse och det är en utveckling där Ryssland har en ledande position. Både erfarenhet och relevanta ryska doktriner visar att vi, även i fredstid, behöver vänja oss vid ett konstant tryck av påverkanskampanjer i både traditionella och sociala medier. I framtiden kommer vi också att se en ökad koordinering mellan de tekniska och psykologiska aspekterna, tillsammans med mer raffinerade budskap. Målsättningarna kan vara att direkt påverka beslut eller opinion i speciella frågor, men också att bädda för framtida kampanjer eller bara att skapa förvirring eller uppgivenhet bland mediekonsumenterna. Ur ett svenskt perspektiv är det också viktigt att inse att i en global värld kan

informationskampanjer där Sverige figurerar lika gärna vara riktade mot andra stater eller intressen, på samma sätt som kampanjer som i förstone inte tycks handla om Sverige rent faktiskt kan vara riktade mot oss.

Rysk propaganda ska inte underskattas men den ska inte heller betraktas som oövervinnerlig. Trots att den lyckats med att plantera budskap och skapa förvirring på mikronivå har den inte varit särskilt framgångsrik i att presentera Ryssland som ett positivt alternativ på makronivå. Snarare visar internationella undersökningar ett minskat globalt stöd för Ryssland och dess politik. Till skillnad från Sovjetunionen saknar Ryssland i stort också trovärdiga politiska eller sociala alternativ som kan få stöd i väst. De politiska grupper i väst som sympatiserar med Ryssland kan plocka upp vissa budskap såsom antiamerikanism, antiglobalisering eller nationalistisk konservatism, men omfamnar sällan hela agendan.

En svaghet i Kremls narrativ kommer sig också av att propaganda för inhemska respektive internationella målgrupper inte alltid överensstämmer i deras budskap. Eftersom samma narrativ, hänvisningar och anspelningar inte alltid fungerar i alla kontexter finns det motsägelser som väntar på att avslöjas. Den globaliserade världen och det moderna medielandskapet, som skickligt har utnyttjats av Kreml, rymmer också ett effektivt försvar mot informationskampanjer. Professionella journalister och vaksamma användare på sociala medier kan göra gemensam sak i att avslöja desinformation, verifiera fakta, och se till att den bredare kontexten inte går förlorad, ens när tonläget är som mest uppskruvat. Att se problemet är halva lösningen.

Johan Eellend och Ulrik Franke

Strategisk utblick 6 finns att ladda ned från www.foi.se/strategiskutblick